

STATYBOS BAIGTOSIOS PRODUKCIJOS REALIZAVIMO PROBLEMAS

V. AZUSILIS

Tarybų Sąjungos Komunistų partija ir Tarybinė vyriausybė nuolat skiria didžiulį dėmesį kapitalinių įdėjimų efektyvumo klausimams. TSKP XXIV suvažiavimo Direktyvose numatyta „padidinti kapitalinių įdėjimų efektyvumą, kuo racionaliausiai naudoti statybai skiriamus materialinius ir finansinius išteklius, kad būtų gautas maksimalus produkcijos gamybos prieaugis kiekvienam įdėtų lėšų rubliui“ [2, p. 40].

Įgyvendindama kompleksą priemonių, ekonominė reforma numato tobulinti kapitalinių įdėjimų finansavimą ir kreditavimą. Kapitalinių įdėjimų efektyvumas žymia dalimi priklauso nuo to, kaip organizuojami ekonominiai, jų tarpe finansiniai-kreditiniai, santykiai, įdiegiant gamyboje naujausius mokslo ir technikos pasiekimus. Norint gauti didžiausią ekonominį efektą, sutrumpinti įmonių statybos bei rekonstravimo terminus ir greičiau atiduoti naudoti gamybinis pajėgumus, reikia tobulinti atsiskaitymus statyboje, ypač tarp užsakovų ir rangovų. Be to, svarbu pasiekti, kad būtų realizuojama tik visiškai baigta statybos produkcija.

Realizuoti baigtąją produkciją skatina veržlus statybos industrijos vystymasis ir įgyvendinama ūkinė reforma, tad šiandien jau nebetenka abejoti naujų atsiskaitymo metodų būtinumu. Dabar ekonominėje spaudoje diskutuojama, kokia atsiskaitymų tarp užsakovų ir rangovų tvarka labiausiai priimtina — už visiškai baigtą statybos produkciją, už baigtuosius objektus, ar už atliktus darbų etapus.

TSKP Centro Komiteto ir TSRS Ministrų Tarybos 1969 m. gegužės 28 d. Nutarimas leidžia statybos organizacijoms laisvai pasirinkti tinkamiausią atsiskaitymų būdą [29, p. 15]. Tiesa, šis pasirinkimas dabar jau ribojamas. Siekiama, kad už gyvenamuosius namus, kultūrinius, buitinius bei gamybinės paskirties objektus, kurių sąmatinė vertė yra iki 100 tūkst. rublių, būtų sumokama, tik visiškai juos užbaigus.

Taigi pagrindinis diskusijų klausimas liečia gamybinės paskirties objektus, kurių sąmatinė vertė viršija 100 tūkst. rublių. Esama dviejų koncepcijų: viena numato atsiskaitymus už atliktus darbų etapus, kita — už baigtąją statybos produkciją.

Pirmosios koncepcijos šalininkai teigia, kad, nepaskirsčius gamybinės paskirties objektų (tų, kurie statomi ilgiau kaip 6 mėn.) vertės į darbų etapus, neįmanoma užtikrinti stabilios statybos organizacijų finansinės būklės. Jų nuomone, darbų etapai yra objektyvi būtinybė, nes skatina griežtai laikytis statybos darbų technologijos, supaprastina planavimą, verčia rangovus gerinti statybų materialinį-techninį aprūpinimą, todėl jie siūlo nustatyti tiek užsakovams, tiek bankui ir rangovams vieningą darbų etapų

apibrėžimą. Jų nuomone, sąmatų paruošimas darbų etapais sudaro tvirtą pagrindą kapitaliniams įdėjimams, statybos ir montavimo darbams bei įdirbiui planuoti, tinkliniams darbų organizavimo grafikams sudaryti, taip pat statyboms finansuoti [5, p. 24; 9, p. 45; 21, p. 32; 23, p. 15; 24, p. 24; 27, p. 13; 30, p. 33]. Kai kurie autoriai, iš principo nesutikdami su atsiskaitymais už darbų etapus, vis dėlto laiko juos priimtinais, nurodydami, kad atsiskaitymai už darbų etapus įgalina statybos organizacijas nuolat gauti lėšų iš užsakovų ir mažiau naudotis banko kreditais, už kuriuos tenka mokėti palūkanas [12, p. 18]. Daugelis šios koncepcijos šalininkų remia atsiskaitymus už darbų etapus dėl esamos gamybos rodiklių planavimo ir kapitalinių įdėjimų finansavimo tvarkos. Už baigtus darbų etapus greičiau apmokama, nes užsakovas daugiau panaudoja finansavimo lėšų, o rangovui tenka mažiau rūpintis nebaigtosios gamybos formavimo šaltiniais.

Negalima sutikti su kai kuriais autoriais, teigiančiais, kad dėl ilgos statybos trukmės ir didžiulės sąmatinės jos vertės, rangovai, staidydami gamybinės paskirties objektus, priversti dalimis realizuoti savo produkciją [18, p. 8; 37, p. 24]. Tokia produkcijos dalimi, nurodo jie, turėtų būti technologiškai užbaigtas darbų kompleksas.

Iš tiesų, tai nėra svarbiausia priežastis, nulemianti darbų etapų naudojimą atsiskaitymams. M. Lapidus pripažįsta, kad tobuliausia atsiskaitymų sistema reikia laikyti baigtosios produkcijos realizavimą. Tačiau, jo nuomone, tai bus galima padaryti, tik pašalinus dar esamus kapitalinės statybos planavimo trūkumus [18, p. 8]. Daugelis ekonomistų, jų tarpe ir šio darbo autorius, yra tos nuomonės, kad, atsiskaitant už darbų etapus, kapitalinių įdėjimų, statybos ir montavimo darbų, pelno bei kitų rodiklių planavimas yra sudėtingesnis. Kadangi darbų etapai dažnai sudaromi, neatsižvelgiant į statybos darbų technologiją, juos vėliau tenka keisti, o tam reikia nemaža darbo.

Kai kurie ekonomistai viena svarbiausių priežasčių, stabdančių atsiskaitymus be tarpinių mokėjimų, laiko tai, kad projektavimo organizacijos ir toliau sudarineja projektus ir sąmatas, nepaskirstytas darbų etapais. Kadangi šį darbą privalo atlikti statybos organizacijos, tai jų darbuotojai atitraukiami nuo tiesioginių pareigų, etapai paskirstomi nenuosekliai, neturi ryšio su darbų technologija, o kadangi projektuose ir sąmatose nenumatomi darbų etapai, tai stabdoma statybos ekonominė reforma [3, p. 65 ir kt.].

Su šia nuomone negalima sutikti, Jeigu sąmata nepaskirstyta etapais, tai statybos organizacijos gali ir privalo atsiskaityti už visiškai baigtą produkciją. Tai neprieštarauja ūkinės reformos principams. Dėl etapų nenuoseklumo ir ryšio su darbų vykdymo technologija, šie autoriai yra teisūs. Tačiau, ar įmanoma sudaryti technologinius darbų etapus?

Mūsų manymu, teisingai yra nurodoma, kad netgi statybos darbų tinklinio grafiko reikalavimus ne visada pavyksta suderinti su atsiskaitymais už atliktus darbų etapus [17, p. 34]. Mat, tinklinis grafikas yra labai dinamiškas ir leidžia atsižvelgti į pakitusias konkrečias sąlygas, tam tikru laipsniu numatyti galimas komplikacijas ir matematinio tikslumu prognozuoti statybos eigą. Darbų grafikas dėl susidariusių aplinkybių gali būti koreguojamas, taip pat apskaičiuojamas tam tikrų darbų atlikimo laikas. Tuo tarpu etapo, netgi sudaryto tinklinio grafiko pagrindu, sudėtis nesikeičia, lieka pastovi. Praktika rodo, kad tinklinio grafiko rekomendacijos tampa neįveikiamu prieštaravimu etapo užbaigimo būtinumui. Kiekvienu momentu kritinis kelias gali atsidurti nuošalyje nuo įvykio, užbaigiančio darbų etapą. Čia iškyla dilema: ar eiti kritiniu keliu, vykdant tinklinio grafiko rekomendacijas, ar visus išteklius skirti darbų etapui baigti. Tačiau etapo

užbaigimas yra tik tarpinis tinklinio grafiko tikslas, tuo tarpu kai juo siekiama galutinio tikslo. Tokiais atvejais reikia atsakyti etapo baigimo ir pasinaudoti tinklinio grafiko rekomendacijomis. Tačiau statybos organizacija, neatlikusi darbų, nukencia ekonomiškai: nevykdomas etapų realizavimo bei pelno planas, bankas nutraukia nebaigtosios gamybos kreditavimą.

Objektų skirstymas į darbų etapus yra sąlyginis. Visų pirma, užsakovas pasirašo darbų etapo baigimo ir priėmimo aktą, įtraukia jo vertę į savo balansą, sumoka už jį rangovui, o atlikti statybos ir montavimo darbai ir toliau lieka rangovo žinioje. Antra vertus, baigtus darbų etapus užsakovas priima, surašydamas formalų aktą, kad būtų tam tikras pagrindas sumokėti rangovui už darbus. Nepaisant to, kad atskiri etapai jau yra įforminti priėmimo aktais, Valstybinė priėmimo komisija, rangovui baigus statybą, šiuos etapus dar kartą perduoda užsakovui.

Iš patyrimo žinome, kad tiek atsiskaitymai už darbų etapus, tiek ir tarpiniai mokėjimai turi trūkumų. Statybos organizacijos, atlikusios joms naudingus darbus, neretai objekte palieka nepelningus etapus. Tam yra objektivių priežasčių.

Kiekviena statybos organizacija nori dirbti rentabiliai ir gauti pelno. Tyrimų duomenys rodo, kad darbai statybos pradžioje duoda daugiau pelno, negu darbai, užbaigiant statybą. Tai lengvai paaiškinama. Pradedant statybą, atliekami žemės darbai, dedami pamatai, montuojamos sienos ir t. t. Šiuos darbus lengviau mechanizuoti, jie reikalauja mažesnių darbo sąnaudų. Užbaigiant objekto statybą, apdailos ir kitus baigiamuosius darbus sunkiau mechanizuoti, reikia kruopštaus rankų darbo, todėl, esant palyginti didelėms sąnaudoms, mažai padaroma.

Antra vertus, tam turi įtakos pridėtinų išlaidų paskirstymas proporcingai tiesioginėms išlaidoms. Vadinasi, daugiausia pridėtinų išlaidų tenka darbams, kuriems sunaudojamas didžiausias kiekis medžiagų bei konstrukcijų, o mažiausiai — apdailos ir baigiamiesiems darbams. Analogiškai paskirstomos ir planinės sankaupos, kurios nustatomos šamotoje proporcingai tiesioginėms ir pridėtinėms išlaidoms. Taigi pridėtinės išlaidos ir planinės sankaupos paskirstomos atskiriems darbams netolygiai. Paskirstant statybos ir montavimo darbus į etapus, vienuose etapuose neišvengiamai gausime žymiai daugiau pelno, negu jo bus gauta visame objekte, o atskiri, paprastai baigiamųjų darbų, etapai bus nuostolingi.

Vadinasi, kuo didesnį lyginamąjį svorį bendruose statybos ir montavimo darbuose turės atiduoti naudoti objektai, tuo žemesni bus rentabilumo ir pelno rodikliai. Tai ryškiai matyti, kai vidutinis techninis objektų baigtumas metų pradžioje pakankamai didelis (ne mažiau kaip 50 procentų). Tiesa, prieš šią tendenciją veikia kitas veiksnys. Koncentruojant resursus baigtiniuose objektuose, trumpiau statoma, o tai mažina gamybos išlaidas. Tačiau praktika rodo, kai baigiamuosiuose objektuose padidėja darbų lyginamasis svoris, dažniausiai mažėja statybos organizacijos rentabilumas.

Aišku, kad atsiskaitymai už atliktus darbų etapus neskatina koncentruoti resursų baigiamuosiuose objektuose, greičiau juos baigti ir atiduoti naudoti, o atvirkščiai — atitraukia darbo jėgą ir kitus išteklius į objektus, kuriuose esama palankesnių darbų geresniems ekonominiams rezultatams pasiekti. Atsiskaitymai už darbų etapus statybininkams pagausina darbo sąmatos skirstomos į darbų etapus; apskaičiuojamos statybos išlaidos; susumuojami ekonominiai veiklos rezultatai; sudaroma materialinio skatinimo fondo iš pelno, gauto realizavus etapus, rezervuojamoji dalis ir pan.

Antrosios koncepcijos šalininkai nurodo, kad ekonominiu atžvilgiu naudingiausia ir tikslingiausia yra įgyvendinti atsiskaitymus už baigtąją statybos produkciją. Tokie atsiskaitymai žymiai pakeičia užsakovų ir rangovų

savitarpio santykius. Statybos organizacijų gamybinė veikla vertinama ne pagal sunaudotų lėšų kiekių, o pagal faktiškai atiduotus naudoti fabrikus, namus ir pan. [6, p. 2; 14, p. 14; 19, p. 18; 32, p. 34; 33, p. 76; 36, p. 3; 38, p. 18]. Būtina pabrėžti, kad atsiskaitymai yra glaudžiai susiję su pagaminta statybos produkcija, t. y. su statybos organizacijų gamybinės veiklos rezultatais.

Visiškai natūralu, kad šiame sąryšyje produkcijos gamyba yra pirminis reiškinys, o jos realizavimo būdai — antrinis, nes gamyba yra cirkuliacijos pagrindas. Tačiau ekonominių santykių praktika statyboje rodo, kad šio principo ne visada buvo laikomasi. Ilgą laiką buvo naudojami atsiskaitymai, kurie apibūdindavo statybos produkcijos turinį. Tai, žinoma, neigiamai veikė statybos ekonomikos vystymąsi. Jie ypač nepriimtini dabar, kai statybai keliami reikalavimai didinti kapitalinių įdėjimų efektyvumą, trumpinant statybos laiką, gerinant kokybę, mažinant sąnaudas.

Ekonominėje literatūroje buvo paplitusi nuomonė, kad baigtoji statybos produkcija apima ne tik užbaigtus ir atiduotus naudoti objektus, bet ir nebaigtąją statybą [34, p. 328]. M. Djačkovas nurodo, kad statybos produkcijos apimtis nustatoma kaip jos kiekio ir vieneto kainos sandrauga, baigtąja produkcija galima laikyti bet kokią jos apimtį, apskaičiuotą šiuo būdu ir priimtą užsakovo [10, p. 77]. Kai kurie ekonomistai teigia, kad tarpiniai mokėjimai statyboje paverčia atliktus darbus baigtąja statybos produkcija. Su tokiu statybos baigtosios produkcijos supratimu niekaip negalima sutikti. Toks įvertinimas daro ją priklausomą nuo naudojamų atsiskaitymo būdų.

Esama ir kito, mūsų nuomone, gana teisingo požiūrio, pagal kurį atskirų statybos organizacijų baigtoji produkcija yra galutinis jų gamybinės veiklos rezultatas. Pavyzdžiui, prof. I. Seras statybos produkciją laiko paruoštus eksploatacijai gamybinės ir negamybinės paskirties objektus. F. Dobryninas baigtąją statybos produkcija vadina objektus, paruoštus atiduoti užsakovui. Tokios pat nuomonės yra ir kiti ekonomistai [38, p. 18; 33, p. 76; 35, p. 7]. Tačiau kai kurie nurodo, kad galutinis statybos, kaip materialinės gamybos šakos, produktas yra paruošti naudoti pastatai ir statiniai, o statybos organizacijų pagaminta produkcija jie laiko visumą statybos ir montavimo darbų, atliktų per nustatytą laikotarpį [15, p. 20].

Matome, kad atskiri ekonomistai įvairiai apibrėžia baigtąją statybos produkciją. Dažniausiai jos vertinimas siejamas su naudojama atsiskaitymų tvarka. Pateikti baigtosios statybos produkcijos apibrėžimai vis dėlto apibūdina ją ne visapusiškai. Daugelis autorių, aptardami šį apibrėžimą, išleidžia iš akių statybos produkcijos visuomeninę vartojamąją vertę.

K. Marksas yra nurodęs: „Kad pagamintų prekę, jis (gamintojas — V. A.) turi pagaminti ne šiaip vartojamąją vertę, bet vartojamąją vertę kitiems, visuomeninę vartojamąją vertę. Tas, kuris savo darbo produktu patenkina savo paties poreikį, sukuria tik vartojamąją vertę, o ne prekę“ [1, p. 44].

Statyboje tik tam tikrais atvejais pastatas arba statinys gali būti laikomas baigtąja produkcija, t. y. turėti vartojamąją vertę pirkėjui (užsakovui). Netgi tokie objektai, kaip namas, mokykla, teatras, jeigu prie jų nesutvarkyta aplinka, neprijungtos komunikacijos, dar nėra baigtoji produkcija. Juo labiau negalima laikyti baigtąja produkcija pastato pamatų, sumontuoto karkaso arba atskirų konstruktyvinių elementų.

Vadinasi, vieninteliu baigtosios statybos produkcijos apibūdinimo kriterijumi galime laikyti jos naudingumą, sugebėjimą patenkinti užsakovo reikmes. Statybos organizacijos privalo pateikti užsakovui tokią pagamin-

tą produkciją, kad šis galėtų joje nedelsiant pradėti gamybą, apgyvendinti žmones ir pan.

Teisingai statybos organizacijų pagamintos produkcijos sąvokai suprasti svarbią reikšmę turi šis K. Markso teiginys: „Kad pasidarytų preke, produktas per mainus turi būti perduotas tam, kam jis yra vartojamoji vertė“ [1, p. 44]. Tuo tarpu statyboje užsakovas, priimdamas iš rangovo baigtus darbų etapus ir už juos sumokėdamas, prekės negauna. Praeina gana ilgas laiko tarpas, kol produkcija galutinai užbaigiama ir užsakovas gali pradėti ją naudoti.

Atsiskaitymai už darbų etapus reiškia ne visuomeninį statybos produkcijos pripažinimą, ne jos realizavimą, o tik avansinius mokėjimus. Statybos organizacijos, gaudamos lėšas už baigtus darbų etapus, iš tiesų yra užsakovų avansuojamos, t. y. — atsiranda paslėpta komercinio kredito forma. Vadinas, baigtąją statybos produkciją reikia laikyti visiškai baigtą statybą arba paleidžiamąjį kompleksą, kuriuos užsakovas tuoj po priėmimo gali pradėti naudoti pagal paskirtį. Maždaug tokį teisingą baigtosios statybos produkcijos apibrėžimą pateikia kai kurie ekonomistai [14, p. 14—15; 25, p. 48; 13, p. 22—23].

Teisingas statybos produkcijos realizavimo momento nustatymas ir ekonomiškai pagrįsta pelno formavimo tvarka turi labai svarbią reikšmę statybos organizacijos gamybinei veiklai objektyviai vertinti ir gamybos efektyvumui skatinti. Pramonėje produkcija laikoma realizuota, kai įmonės atsiskaitomąją sąskaitą yra įplaukusios gautos iš pirkėjo lėšos. Pagal šią tvarką formuojamas ir įmonių pelnas.

Baigtoji statybos produkcija yra laikoma realizuota, kai užsakovų ir rangovų parašais patvirtinami priėmimo aktai ir bankas priima juos apmokėti. Statybos produkcijos apmokėjimas nesiejamas su jos realizavimu, todėl pelnas skaičiuojamas ne iš realizuotos produkcijos, o iš atiduotos naudoti statybos produkcijos. Tuo būdu, statyboje produkcijos realizavimas sutapatinamas su priėmimo aktų įforminimu.

Mūsų nuomone, statyboje gamybos efektyvumo vertinimo kriterijumi turėtų būti tik realizuotoji produkcija. Tai pripažįsta daugelis ekonomistų, tačiau sutapatindami produkcijos realizavimą su produkcijos perdavimu užsakovams, jie iškraipo šį rodiklį.

F. Dobryninas nurodo, kad statyboje gamybos efektyvumo kriterijumi turi tapli baigtoji statybos produkcija — objektai, paruošti naudoti [33, p. 76]. V. Bagdanovas pabrėžia, kad teisingiau realizavimo proceso užbaigimu laikyti statybos organizacijų pateiktus ir banko priimtus apmokėti dokumentus. Pateiktos sąskaitos yra pagrįstos abipusiais produkcijos priėmimo aktais, kurie liudija visuomeninį jos pripažinimą. Tuo tarpu išsiųstai pramonei produkcijai gali būti pateiktos reklamacijos ir atsiskaitymai mokėti dėl produkcijos nekomplektiškumo, trūkstamo kiekio arba blogos kokybės [4, p. 17—18]. Šiam teiginiui pritaria ir kiti autoriai, nurodydami, kad statybos organizacijos gamina produkciją pagal užsakymus, o produkcijos realizavimą garantuoja užsakovas dar prieš darbų pradžią sudaryta rangos sutartimi.

Su tokiomis nuomonėmis negalima sutikti, nes pramonėje didesnioji dalis produkcijos taip pat gaminama pagal užsakymus, o ją išsiunčiant, sudaromos sutartys, tačiau tai neduoda pagrindo pagamintą arba išsiųstą produkciją laikyti realizuota. Be to, kaip pirmiau įrodėme, baigtoji produkcija statyboje, lygiai kaip ir pramonėje, turi visuomeniškai pripažintą vartojamąją vertę. Surašius baigtosios statybos produkcijos priėmimo aktą, užsakovas ne visada gali pradėti ją naudoti, nes dažnai Valstybinė priėmimo komisija nurodo trūkumų bei defektų, kuriuos statybininkai privalo nedelsdami ištaisyti.

Mūsų nuomone, baigtosios statybos produkcijos realizavimu reikia laikyti užsakovo apmokėtą produkciją, kai lėšos už ją yra įplaukusios į rangovo atsiskaitomąją sąskaitą. Šiuo atveju spartėtų atiduotų naudoti gamybinių pajėgumų įsisavinimas, kuris šiuo metu ilgai užtrunka ne tik dėl užsakovų, bet ir dėl rangovų kaltės. Antra vertus, toks realizuotos produkcijos traktavimas iš esmės pakeistų ekonominių rodiklių įtaką statybinių ekonominiams skatinimui, gamybos organizavimui, padėtų trumpinti statybos trukmę, pagerinti produkcijos kokybę ir pan. Tad negalima sutikti su ekonomistais, įrodinėjančiais, kad, laikant statybos produkciją realizuota tik po jos apmokėjimo, šis rodiklis būsias mažai tinkamas rangovų gamybinei veiklai planuoti ir vertinti [13, p. 35]. Girdi, produkcijos realizavimo dydį nusakytų ne objektų atidavimas naudoti, o visiškai nepriklausantis nuo statybos organizacijos ūkinės veiklos veiksniai, kaip užsakovo finansinė padėtis, pavėluotas finansavimo įforminimas, jo santykiai su banku ir t. t.

Juk ir pramonėje produkcijos realizavimas žymiai priklauso nuo pirmiau išvardytų priežasčių. Tačiau statyboje neatsižvelgiama į daugelio ekonomistų pasiūlymą — produkciją laikyti realizuota tik tada, kai mokėjimo dokumentai yra įteikti bankui. Tatai, be abejo, įmanoma padaryti, pašalinus tuos veiksnius, kurie trukdo produkciją realizuoti, — patobulinti kapitalinio įdėjimų planavimo ir finansavimo tvarką, sustiprinant finansinius santykius bei sutarties įsipareigojimus. Svarbiausia yra ne pasyviai laukti, kol subręs sąlygos visiškai baigčiai statybos produkcijai realizuoti, o aktyviai šias sąlygas kurti.

Reikėtų taip tobulinti atsiskaitymus už baigtąją statybos produkciją: pakeisti nusistojusią kapitalinių įdėjimų finansavimo tvarką; numatyti nebaigtosios gamybos formavimo šaltinius; ekonomiškai suinteresuoti statybos organizacijas kuo plačiau įgyvendinti atsiskaitymus už baigtąją statybos produkciją.

Ūkinė reforma skatina rangovus spartinti darbą, gerinti produkcijos kokybę, ji atskleidžia taip pat kai kuriuos trūkumus. Tiek anksčiau, tiek ir dabar, iki vasario 15 dienos, statybininkai dirba aklai. Pagal seną ir, prikursime, ne labai gerą įpratimą pusantr mėnesio, o kartais ir ilgiau, dirbama, nežinant metinio plano. Jis vis koreguojamas, taisomas, dažnai pakeičiamas ir po vasario 15 dienos. Visa tai reikėtų padaryti iki planuojamųjų metų pradžios, nes statybos organizacijos praranda du, o kartais ir daugiau mėnesių brangaus laiko, kol išsiaiškinama, kuriuose objektuose ir kokių darbus privaloma atlikti planuojamaisiais metais.

Mūsų manymu, reikia griežtai laikytis TSKP Centro Komiteto ir TSRS Ministrų Tarybos 1969 m. gegužės 28 d. Nutarimu nustatytos kapitalinių įdėjimų planavimo tvarkos, įgyvendinti perspektyvinį statybos planavimą. Svarbiausia, kad statybos organizacijos ekonominiu atžvilgiu nebūtų priklausomos nuo užsakovų. Tatai įmanoma padaryti, iš esmės pakeitus kapitalinių įdėjimų finansavimo tvarką.

Dabar mūsų šalyje daromas eksperimentas — statybos finansuojamos iš banko teikiamų rangos organizacijoms kreditų visai statybos sąmatinei vertei. Gavusios kreditus, jos sumoka už patiektus įrengimus ir padengia nebaigtosios gamybos bei kitas išlaidas. Užsakovas sumoka rangovui tik už baigtąją statybą, ją priėmus valstybinei komisijai ir pašalinus priėmimo akte nurodytus defektus. Be to, užsakovas atsilygina už projektavimo ir tyrinėjimų darbus, išlaiko statybos direkciją, rengia kadrus, skiria lėšas techninei priežiūrai ir pan.

Bene svarbiausia šiame eksperimente yra ta aplinkybė, kad rangos organizacijos tampa pilnateisiais statybos šeiminingais, visiškai nepriklau-

somais nuo užsakovų, patys sprendžia iškilusius gamybos organizavimo bei kitus ūkinius klausimus ir siekia sutrumpinti statybos terminus. Tam reikėtų rangovams perduoti statybų sąmatoje numatytas lėšas (tuo tarpu jos paliekamos užsakovui) einamųjų metų projektavimo darbams. Tai dar labiau sustiprintų organizacijų savarankiškumą ir skatintų piginti statybą, numatant efektyviausius statybos metodus, panaudojant ekonomiškiausius medžiagas bei konstrukcijas.

Kai statybos organizacijos pačios moka už įrengimus, o jų kaina įskaitoma į nebaigtąją gamybą, tai jos suinteresuotos greičiau paruošti gamybinius plotus įrengimams montuoti. Praktika rodo, kad užsakovai dažnai nepajėgia sumažinti esančių sandėliuose nesumontuotų įrengimų likučių, o rangovams būna sunkumų, priimančiam įrengimus ir juos tikrinant, nes nėra inžinierių-technologų, išmanančių statomųjų įmonių technologiją. To galima būtų išvengti, jeigu už komplektinį technologinių linijų, įrenginių ir agregatų tiekimą būtų atsakingi pagrindiniai tiekėjai — gamyklos. Jos turėtų sumontuoti įrengimus, taip pat kartu su užsakovais bei projektavimo organizacijomis būtų atsakingos už jų paleidimą. Tokiomis sąlygomis generavimai galėtų tvarkyti visus statybos reikalus. Jie, gavę iš užsakovų patvirtintus techninius projektus, patys ruošų darbo brėžinius, rūpintųsi įrengimų komplektavimu, kartu su pagrindinėmis gamyklomis-tiekėjais atsakytų už jų montavimą ir pan.

Įdiegiant atsiskaitymus už visiškai baigtą statybos produkciją, išskyla svarbus klausimas — iš kokių lėšų turėtų būti padengiama nebaigtoji gamyba. Dabartiniu metu nebaigtajai gamybai formuoti naudojami trys pagrindiniai šaltiniai: statybos organizacijų savos apyvartinės lėšos, iš užsakovų gaunamos laikinos apyvartinės lėšos ir bankinis kreditas. Išvardytus šaltinius galima naudoti kiekvieną atskirai arba derinant vienus su kitais.

Ekonomistų tarpe nėra vieningos nuomonės dėl nebaigtosios gamybos formavimo šaltinių. Vieni yra tos nuomonės, kad statybos organizacijų poreikiams pakanka skirti savas apyvartinės lėšas [8, p. 21; 30, p. 32]. Kiti siūlo skirti šias lėšas ir derinti jas su bankiniu kreditu [7, p. 45; 9, p. 47; 16, p. 39; 22, p. 20; 26, p. 25; 20, p. 7—8]. Dar kiti teigia, kad visa nebaigtoji gamyba turėtų būti formuojama iš bankinio kredito, esant reikalui, panaudojant taip pat užsakovų laisvas finansavimo lėšas, suderinus jas su bankiniu kreditu [12, p. 18; 11, p. 20; 24, p. 25; 31, p. 102 ir kt.].

Plačiau nenagrinėdami šių nuomonių, matome, kad įvairiai siūloma rasti lėšų nebaigtosios gamybos išlaidoms padengti. Be to, labai svarbu, kiek moka statybos organizacijos už naudojimąsi vienu ar kitu šaltiniu. Ūkinės reformos sąlygomis nustatytas 6% dydžio mokestis už savas apyvartinės lėšas, už planines paskolas — 2% dydžio palūkanos, o už uždelstas paskolas — 5% dydžio palūkanos. Iš užsakovų gaunamomis laikinomis apyvartinėmis lėšomis statybos organizacijos naudojasi nemokamai. Taigi rangovams ekonominiu atžvilgiu pravartu jomis naudotis. Tačiau, jomis besinaudodamos, organizacijos nesuinteresuotos mažinti nebaigtosios gamybos likučių, vadinasi, ir trumpinti statybos trukmės. Pasiūlymai perduoti rangovams užsakovų lėšas išskilo todėl, kad, naudojant atsiskaitymus be tarpinių mokėjimų, liko nepakitusi kapitalinių įdėjimų finansavimo tvarka.

Gauti laikinių apyvartinių lėšų iš užsakovų yra sudėtinga, juo labiau, kad iš šių lėšų formuojami beveik keturi penktadaliai nebaigtosios gamybos. Plintant atsiskaitymams už baigtąją statybos produkciją, jų gauti vis sunkiau. Nurodyta nebaigtosios gamybos formavimo tvarka yra laikina ir artimiausiu metu turi būti keičiama [29, p. 216]. Todėl, nagrinėjant nebaigtosios gamybos formavimo šaltinius, reikia juos vertinti iš ekonominės

reformos pozicijų. Čia galimi tik du nebaigtosios gamybos formavimo šaltiniai: savos apyvartinės lėšos ir bankinis kreditas arba jų derinys.

Dabar svarstomi pasiūlymai, kad visose statybos organizacijose būtų realizuojama tik visiškai baigta statybos produkcija. Tačiau šiam uždaviniui įgyvendinti atsiranda rimtų kliūčių, nes, statybos organizacijai atsiskaitant darbų etapų, jos balanse žymiai padidėja skaičiuojamieji nebaigtosios gamybos likučiai.

Vilniaus antrajame statybos trešte planiniai nebaigtosios gamybos likučiai 1973 metų pabaigai buvo numatyti 8275 tūkst. rb. Užmokestis už fondus — 278 tūkst. rb, palūkanos bankui — 53 tūkst. rb. Šiomis sąlygomis skaičiuojamasis pelnas trešte sudarė 909 tūkst. rb, planuojami ekonominio skatinimo fondai — 410 tūkst. rb.

Jeigu minėtame trešte 1973 metais būtų realizuojama tik visiškai baigta statybos produkcija, tai nebaigtoji statyba metų pabaigoje padidėtų 2,2 karto ir sudarytų 18 579 tūkst. rb. Jeigu didėjanti nebaigtoji gamyba būtų padengiama nuosavomis apyvartinėmis lėšomis, tai užmokestis už gamybinius fondus planuojamais metais padidėtų apie 300 tūkst. rb. Treštas netektų maždaug trečdalis ekonominio skatinimo fondų. Jeigu nebaigtosios gamybos likučiai padengti būtų formuojamas bankinis kreditas, tektų papildomai sumokėti virš 100 tūkst. rb palūkanų, o tai žymiai atsilieptų ekonominio skatinimo fondų dydžiams. Antra vertus, jeigu trešte būtų atiduodama baigtoji statybos produkcija, 1973 metais realizuojama produkcija sumažėtų beveik 4 kartus, tiek pat sumažėtų ir planinis pelnas. Šiuo atveju treštas netektų šaltinio ekonominio skatinimo fondams sudaryti, nes planinis skaičiuojamasis pelnas tesiektų 8 tūkst. rb. Netgi atleidus treštą nuo užmokesčio už gamybinius fondus, į ekonominio skatinimo fondus galima būtų priskaičiuoti apie 70 procentų priklausančios sumos.

Kai kurie ekonomistai dėl nurodytų priežasčių mano, kad negalima išsiskirti darbų etapų, kad reikia pereiti prie atsiskaitymų už baigtąją statybos produkciją palaiptiniam, didinant pačius darbų etapus [28, p. 28]. Su tokia nuomone visiškai negalima sutikti dėl paprastos priežasties. Statybos organizacijoms, dirbančioms naujomis sąlygomis, patvirtinami normatyvai ekonominio skatinimo fondams sudaryti ir keliolika metų nekeičiami. Vadinasi, organizacijos suinteresuotos kiekvienais metais didinti statybos produkcijos realizavimą ir jos rentabilumą, nes tik tokiu būdu galima priskaičiuoti daugiau lėšų į ekonominio skatinimo fondus.

Palaiptiniam stambinant darbų etapus, visoms kitoms sąlygoms esant nepakitusioms, didės nebaigtosios gamybos likučiai, mažės realizuojamoji produkcija. Dėl šių priežasčių liks nepakitęs arba mažės pelnas ir nuo jo priklausantys ekonominio skatinimo fondai. Norėdamos išvengti šios blogybės, statybos organizacijos turėtų peržiūrėti priskaitymų į ekonominio skatinimo fondus normatyvus ir nuolat juos didinti. Visa tai pablogintų statybos organizacijų ūkinės veiklos rezultatus.

Mūsų nuomone, būtina ekonominiu atžvilgiu suinteresuoti rangovus išsiskirti prie baigtosios statybos produkcijos realizavimo. Reiktų jiems persikirstymo tvarka perduoti tiek lėšų, kiek sumažės planinis pelnas, perėjus prie atsiskaitymų už baigtąją produkciją. Perduotos lėšos padidintų statybos organizacijų skaičiuojamąjį pelną. Tuo būdu, iš esmės pasikeitęs statybos produkcijos realizavimo sąlygoms, jos skaičiuojamasis pelnas, taip pat ekonominio skatinimo fondai nepakis.

Tačiau dabartinis metu esanti ekonominio skatinimo sistema yra palankesnė statybos organizacijoms, atsiskaitančioms už darbų etapus. Mat, atsiskaitant už baigtąjį objektą, kai būna uždelsiami jo atidavimo naudoti

terminai, — sudaromi iš gaunamo pelno materialinio skatinimo fondai mažėja 15 arba 30 %, priklausomai nuo to, kiek tie darbai yra uždelsti.

Atsiskaitant už darbų etapus, materialinio skatinimo fondo sudarymo tvarka yra jau kitokia. Vykstant statybai, tik 70 % materialinio skatinimo fondo, priskaičiuoto iš realizuotuose etapuose gauto pelno, leidžiama naudoti darbuotojams skatinti. Likusią 30 % fondo dalį galima išmokėti, tik nustatytu laiku atidavus objektą. Uždelsus planinius darbų etapų atidavimo terminus, visa materialinio skatinimo fondo, sudaryto iš tuose etapuose gauto pelno, suma paliekama rezerve.

Rangovai pradėtų objektų darbų etapus stengiasi užbaigti nustatytu laiku. Siuo tikslu jie dažnai pertvarko darbų etapus, padalija juos į kelis mažesnius ir pan. Vadinasi, beveik nepasitaiko atveju, kad, pradėjus statybą, būtų pažeidžiami darbų etapų atidavimo terminai. Tik pavėluotai atidavus objektą, pažeidžiamas paskutinio etapo užbaigimo terminas. Tuo atveju, kai rangovai vis dėlto uždelsia statybą, rezervuoti materialinio skatinimo fondo dalis, atsiskaitant už darbų etapus, sumažinama 25 arba 50 %, priklausomai nuo terminų pažeidimo. Vadinasi, kai statybos organizacijos sugeba realizuoti darbų etapus nustatytu laiku, išskyrus paskutinį etapą, sumažintas rezervas (25 arba 50 %) visada bus mažesnis už 15 arba 30 %, atskaičiuotų iš materialinio skatinimo fondo, sudaryto iš tame objekte gauto pelno.

Ir tai dar ne viskas. Kai atsiskaitoma už baigtąjį objektą, uždelsus planinius objektų atidavimo naudoti terminus, iš materialinio skatinimo fondo tiesiog išbraukiama 15 arba 30 %. O tą pat darant už darbų etapus, sumažintoji 25 arba 50 % materialinio skatinimo fondo dalis įjungžiama į statybos organizacijos gamybos vystymo fondą. Vadinasi, kiekviena organizacija yra suinteresuota atsiskaityti už darbų etapus.

Iš pelno sudaromo materialinio skatinimo fondo rezervuojamosios dalies paskaičiavimas kiekvienam realizuojamam darbų etapui praktiškai yra beveik neįmanomas, todėl čia dažnai daromi sąlyginiai skaičiavimai. Antra vertus, tai yra susiję su papildomu ir visiškai bereikalingu darbu.

Žymiai paprasčiau būtų organizacijoms, realizuojančioms darbų etapus (nepriklausomai nuo to, kiek etapų ji realizuoja), nustatyti iš pelno sudaromo privalomojo materialinio skatinimo fondo dalies (maždaug 15—20 %) rezervavimą, be teisės naudoti ją planuojamaisiais metais. Jei statybos organizacija atiduotų naudoti visus plane numatytus objektus, ji įgytų teisę kitamet panaudoti materialinio skatinimo fondo rezervuotąją dalį. Neįvykdžiusi objektų atidavimo naudoti plano, statybos organizacija prarastų teisę į materialinio skatinimo fondo rezervuojamąją dalį, kuri turėtų būti įskaitoma į gamybos vystymo fondą. Toks iš pelno sudaromo materialinio skatinimo fondo rezervas turėtų būti numatomas kasmet, kol statybos organizacija nutrauks darbų etapų realizavimą ir pradės realizuoti tik visiškai baigtą statybos produkciją. Siūloma tvarka padėtų greičiau atsisakyti darbų etapų realizavimo, žymiai supaprastintų materialinio skatinimo fondo apskaitą ir skatintų greičiau užbaigti pradėtas statybas.

Reikia skatinti statybos organizacijas, kad jos greičiau imtų realizuoti tik visiškai baigtą statybos produkciją. Tačiau tai ne visada įmanoma. Išslyk nutraukus darbų etapų realizavimą, statybos organizacijose žymiai padidėtų nebaigtosios gamybos likučiai ir sumažėtų baigtosios statybos realizavimas ir pelnas. Mažėjant planuojamam pelnui, sumažėtų ir ekonominio skatinimo fondai, nes jie sudaromi iš anksto patvirtintais stabiliais normatyvais. Vadinasi, norint statybos organizacijas paskatinti nutraukti darbų etapų realizavimą, pirmaisiais metais reikėtų ne tik išsaugoti planuojamąsias ekonominio skatinimo fondų sumas, bet ir padidinti materialinio skatinimo fondą bent 15—20 %.

Antra vertus, realizuojant tik visiškai baigtą statybos produkciją, statybos organizacijos bus priverstos koncentruoti materialinius bei darbų išteklius baigiamose statybose. Tačiau statybos ir montavimo darbų lygina mojo svorio padidėjimas baigiamose statybose neigiamai veikia darbo na šumo ir vidutinio uždarbio rodiklius: mažėja išdirbis, o didėja uždarbis Statybos organizacija, nors ir įvykdžiusi objektų atidavimo naudoti planą ir sudariusi padidinto dydžio materialinio skatinimo fondą, lėtėjant darbe našumo tempams, netekę teisės jį panaudoti. To galima būtų išvengti, atitinkamai koreguojant planinę darbo našumo didinimo užduotį arba leidžiant statybos organizacijai naudoti visą materialinio skatinimo fondą, atsižvelgiant į tai, kad vidutinio uždarbio augimo tempai pralenkia darbe našumo augimo tempus. Pastarasis atvejis įmanomas tomis sąlygomis, kai statybos organizacija užbaigia ir nustatytu laiku perduoda visus planinius objektus. Nurodytoji tvarka paskatintų statybos organizacijas spartinti gamybinių pajėgumų bei pagrindinių fondų atidavimą, o tai, savo ruožtu, duc tų liaudies ūkiui nemaža papildomos produkcijos.

Cia aptartos tik kai kurios svarbesnės priemonės, palengvinančios atsiskaitymų už visiškai baigtos statybos produkcijos įdiegimą. Mūsų įsitikinimu, jų įgyvendinimas duotų nemaža naudos liaudies ūkiui. Pagaliau metas, kad statybos organizacijos būtų sulygintos su stambiomis, pagrindines gamybos priemones išleidžiančiomis įmonėmis, būtų atsakingos už produkcijos kokybę, terminus jai pagaminti ir realizuoti. Tai bus įmanoma padaryti, kai statybos organizacijos realizuos tik baigtąją statybos produkciją.

Lietuvos TSR Liaudies ūkio
specialistų tobulinimosi institutas
Ekonomikos katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1974 m. birželio mėn.

Literatūra

1. Marksas K. Kapitalas, I t. V., 1957.
2. TSKP XXIV suvažiavimo direktyvos dėl 1971—1975 metų TSRS liaudies ūkio vystymo plano, V., 1971.
3. Амстивовицкий М. А. Хозяйственная реформа и повышение эффективности строительного производства, М., «Стройиздат», 1972.
4. Богданов В. В. Расчеты в капитальном строительстве и пути их совершенствования, диссертация на соискание ученой степени канд. экон. наук, М., 1968.
5. Богданов В., Соколов В. Централизованно рассчитывать незавершенное производство, «Экономика строительства», 1969, № 4.
6. Веремкройт И. Основной показатель — готовая продукция, «Строительная газета», 10 апреля 1968.
7. Горбушин П. Совершенствование планирования и экономического стимулирования строительного производства, «Вопросы экономики», 1967, № 2.
8. Дзгоева Е. На незавершенное строительство — собственные средства, «Экономика строительства», 1968, № 12.
9. Дмитриев В. Расчетам за законченный объект — широкую дорогу, «Финансы СССР», 1968, № 6.
10. Дьячков М. Вопросы статистики продукции строительства, М., «Статистика», 1964.
11. Егоров С. Строительство и кредит, «Экономическая газета», 1968, № 9.
12. Затван В. В. План, финансы, стимулы, «Экономическая газета», 1968, № 50.
13. Затван В. В. Система планирования по готовой строительной продукции, М., «Стройиздат», 1971.
14. Зворыкин Д., Смирнов Г. Экономические стимулы ускорения строительства, «Экономическая газета», 1968, № 16.
15. Каплан Л. М. Экономика строительных организаций в условиях расчетов за объект в целом, Л.-М., «Стройиздат», 1967.
16. Кохась В., Богданов В. О системе расчетов за готовый объект в транспортном строительстве, «Транспортное строительство», 1967, № 8.
17. Краевский С. Расчеты за этап и сетевой график, «Экономика строительства», 1968, № 9.

18. Лapidус М. X. Проблемы совершенствования кредитно-расчетных отношений в сфере капитального строительства, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экон. наук, Л., 1972.
19. Левинский Л., Будилова Н. Финансирует предприятие, «Экономическая газета», 1969, № 4.
20. Материалы научно-производственной конференции по проблемам совершенствования кредитования и расчетов в строительстве, Л., «Стройиздат», 1973.
21. Минькин В. Опыт внедрения укрупненных расчетов в строительном управлении, «Транспортное строительство», 1968, № 8.
22. Михайлов Н. Вопросы экономической реформы в строительстве, «Экономика строительства», 1968, № 4.
23. Овчинников П. Преимущества доказаны, «Экономическая газета», 1967, № 35.
24. Подшиваленко П. Д. Расчетам за готовую строительную продукцию — широкую дорогу, «Экономическое строительство», 1967, № 4.
25. Подшиваленко П. Д. Новое в финансировании строительства, М., «Финансы», 1968.
26. Рахманов Н. Поэтапные расчеты в строительстве, «На стройках России», 1967, № 4.
27. Рахманов Ю. С точки зрения банка, «Экономика строительства», 1967, № 4.
28. Сборник научных трудов Отраслевой научно-исследовательской лаборатории Стройбанка СССР по экономике и финансам капитального строительства при Московском финансовом институте, М., 1972.
29. Сборник строительных материалов по хозяйственной реформе в строительстве, М., «Стройиздат», 1972.
30. Семенов И. Укрупненные расчеты на все стройки, «Экономика строительства», 1967, № 12.
31. Смирнов Г. И. Развитие метода расчетов за готовую строительную продукцию, М., «Стройиздат», 1968.
32. Смирнов Г. Только за объект, «Экономическая газета», 1966, № 23.
33. Финансово-кредитные рычаги повышения рентабельности новых и реконструируемых промышленных предприятий, авт. колл. под рук. Шер И. Д., М., «Финансы», 1968.
34. Финансы предприятий и отраслей народного хозяйства, авт. колл. под рук. Сычева Н. Т., М., «Финансы», 1967.
35. Фомичев Н. И. Стимулы в работе по-новому, М., «Знание», 1968.
36. Фомичев Н. И., Хрущева И. Учитывать специфику, опыт, «Строительная газета», 7 января 1968.
37. Фридман Л. С. Прибыль в строительстве, М., «Стройиздат», 1971.
38. Шер И. Д. Финансы и ввод объектов, «Экономическая газета», 1967, № 21.

ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ЗАКОНЧЕННОЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ

В. АЖУШИЛИС

Резюме

В настоящее время очень важное значение приобретают расчеты за готовую строительную продукцию. Расчеты за этапы работ не соответствуют принципам хозяйственной реформы, не способствуют сокращению сроков строительства, ускорению ввода объектов и производственных мощностей.

Каждая строительная организация преследует цель работать рентабельно и получать наибольшую прибыль. Однако на задельных этапах она получает больше прибыли, чем при выполнении завершающего этапа работ. Из этого следует, что этапы работ, как и применяемые ранее промежуточные платежи, не побуждают строительные организации к быстрейшему завершению работ на сдаваемых объектах.

Дальнейшее совершенствование расчетов за готовую строительную продукцию определяется следующими направлениями: совершенствованием порядка финансирования капитальных вложений; решением вопроса об источниках финансирования незавершенного производства; материальной заинтересованностью строительных организаций широко применять расчеты за готовую строительную продукцию.

Проводимые в стране эксперименты по осуществлению строительства предприятий или объектов за счет кредита, предоставляемого Стройбанком СССР строительным организациям в размере полной сметной стоимости, показал, что положительной стороной его является бесперебойное финансирование строящихся предприятий или объектов, улучшение взаимоотношений подрядчика и заказчика, обеспечение платежеспособности строительных организаций. В этих условиях строительная организация перестала быть зависимой от заказчика, сама решает все возникающие организационные вопросы строительства. Для стимулирования строительных организаций к применению в проектных решениях самых эффективных методов строительства, экономических материалов и конструкций предлагается передать им средства на текущие проектирования, которые в настоящее время расходуются заказчиком.

При переходе на расчеты за готовую строительную продукцию в году перехода резко снижается прибыль строительных организаций. Чтобы избежать последствий, связанных с уменьшением суммы прибыли целесообразно в финансовых планах организаций на сумму уменьшения этой прибыли предусматривать прибыль по перераспределению за счет других организаций. Сумму перераспределения следует включать в расчетную прибыль данной организации, сохраняя при этом прежнюю сумму расчетной прибыли и утвержденный норматив образования фондов экономического стимулирования.

Предлагается создать такие условия образования и использования фонда материального поощрения, образуемого за счет отчислений от прибыли, которые стимулировали бы строительные организации широко применять расчеты только за готовую строительную продукцию.